

Atatürk Döneminde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi

İstanbul'un 'Fener' semtinde bulunduğundan 'Fener Patrikhanesi' olarak da bilinen 'Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi', Bizans Kilisesinin devamı olarak Türk egemenliğine girdikten sonra da mevcudiyetini -Bizans dönemine nazaran- daha geniş yetkilerle sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Bizanslıların ve Doğu Kilisesine inananların beklediği ve korktuğu gibi davranmamış, Patrikhaneye Bizans imparatorlarının bile tanımadığı ayrıcalıklar vermiştir. İstanbul'daki Rum cemaatinin dinî hayatını düzenlemek için başlarında bir patriğin bulunmasını uygun gören Fatih Sultan Mehmet, Patrik seçimi yaptırmış, seçilen patriğe, Patriklik esasları ile İmparatorluk sınırları içinde Müslümanlar arasında Hristiyanlara hukuki teminat kurduğunu belirten ve Patrik'in "hukuki statüsü"nü gösteren bir berat vermiş ve kiliseyi vergiden muaf tutmuştur. Bundan sonra Rumların dinî, hukuki, cezai işlerinden Patrikhane muhatap olarak kabul edilmiştir. Ancak bir süre sonra Osmanlı, Patrikhanenin siyasete karışması ve İmparatorluk aleyhine faaliyetler yürütmesi ile verilmiş olan yetkilerde kısıtlamalar getirmiş İmparatorluk aleyhine faaliyette bulunan iki patriğin idamına karar vermek zorunda kalmıştır. Patrikhanenin yetkilerinin kısıtlanmasının sebeplerinden birisi de 1833'te Yunan, 1870'te Bulgar, 1879'da Sırp ve 1885'te Romen Kiliselerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleridir. Bundan böyle Fener, sadece "Rum Ortodoks Cemaati"nin dinî merkezi hüviyetini almıştır. Fuad Paşa, 1844'te Fatih'in imtiyazlarını tekrar Patrikhaneye vermiş ancak Patrikhane, eski nüfuz ve itibarını kazanamamıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Patrikhane, Osmanlı coğrafyasında genişleme siyaseti güden Yunanistan ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. 1909'da Osmanlı topraklarındaki Rumları Yunanistan lehine isyan ettirmek için gizli çabalar gösteren Patrikhane, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'ne yönelik bölücü faaliyetler içerisine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında başta Patrik Malatayos olmak üzere bütün metropolitler savaş şartlarından yararlanmak için büyük bir çabaya girişmişlerdir. 1918'de Patrikhane "*Rum Matbuat Cemiyeti*", "*Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*", "*Rum Muhacirin Cemiyeti*", "*Rum Trakya Cemiyeti*", "*Rum Tüccar Cemiyeti*", "*Rum Edebi Cemiyeti*", "*Rum Küçük Asya Cemiyeti*", "*Rum İzcilik Teşkilatı*" ve "*Rum Pontus Cemiyeti*" gibi örgütlerle Osmanlı Devleti aleyhinde çalışmalar yürütmüştür. Merzifon'daki Amerikan Kolejinde gizli olarak 1904 yılında kurulan Rum Pontus Cemiyeti, 1908 yılında genişletilerek Batum'dan İnebolu'ya kadar olan Karadeniz Bölgesi'nde birçok şubeler açmış, Fener Rum Patrikhanesine bağlı olan Trabzon metropolitliğinin desteğiyle Osmanlı Devleti aleyhine önemli çalışmalar yürütmüştür. Rum Pontus Cemiyeti, Mondros Mütarekesi sonrası Fener Patrikhanesi ile birlikte teşkilatlanma ve propagandaya önem vermiş, bir yandan da silahlanarak ve çeteler teşkil ederek özellikle Yunan işgalinden sonra cephe gerisinde Türkiye için tehlike teşkil eden ihtilal ve isyana kalkışmışlardır. Fener Rum Patrikhanesi tarafından oluşturulan silahlı Rum çeteleri Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Amasya vilayetlerinde etkili olurken, Heybeliada Ruhban Okulunda yetiştirilen "ihtilalci papazlar" ile birlikte çalışmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, Fener Rum Patrikhanesinin çalışmaları ile ilgili olarak Büyük Nutku'nda: "*Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgeler, İstanbul Rum Patrikliği'nde kurulan Mavri Mira Kurulu'nun illerde çeteler kurmak ve yönetmekle, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla uğraştığını doğruladı. Yunan Kızılhaçı, Resmî Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira Kurulu'nun çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor. Mavri Mira Kurulu'nca yönetilen Rum okullarının izci örgütleri, yirmi yaşını aşmış gençler de katılarak, her yerde geliştiriliyor... Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus Cemiyeti kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor.*" şeklindeki sözlerini belgelerle ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın konu ile ilgili sözlerini teyit eden Fener Rum Patrikhanesinin faaliyetlerini

Venizelos ise şöyle ifade etmiştir: “ ...Fener Patrikhanesi’nden bir hey’et gelerek beni gördü. Karadeniz sâhillerinde müstakil bir Rum Devleti kurmak için derhal harekete geçmek için sadece Yunan zabitlerini beklemekte olduklarını bana iblâğ etti. Hey’etin sahip oldukları serveti öğrenince, miktarı beni hayrette bıraktı. Kendilerinin sahip oldukları altının mevcûdu, o anda Yunan Hükûmeti’nin sahip olduğu altın yekûnundan fazla idi. Bir taraftan da bilhassa Amerika’dan ve dünyanın her tarafındaki Rumlardan mühim miktarlarda yardım görüyorlardı.” Genel olarak, İstiklal Savaşı sırasında Patrikhanenin yürüttüğü faaliyetler şunlardır: 1. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Rum cemiyetlerinin teşekkülünü sağlamak ve bu cemiyetleri Türkiye aleyhine çalışmalar yürütmeye teşvik etmek. 2. Anadolu’daki Hıristiyan ahaliyi Türkiye aleyhine isyana teşvik etmek. 3. İtilaf Devletleri’nin Rumlar lehine müdahale etmeleri için propaganda çalışmaları yürütmek. 4. Karadeniz’deki Rum nüfusunu artırmak için bölgeye Rum göçmen ve çetelerin yerleştirilmesini sağlamak. Bu amaçla Yunanistan Hükümeti ile iş birliği yaparak, Yunanistan, Rusya, ABD gibi ülkelerden Rum asıllıları bölgeye göç ettirmek. 6. Karadeniz Bölgesi’ndeki Pontus faaliyetlerini yönlendirmek. 7. Avrupa kamuoyuna yönelik Türkiye’yi karalama kampanyaları düzenlemek. 8. Bolşevik İhtilali sonrası İstanbul’a kaçan Ruslardan silah satın alınması ve bu silahların Rum çetelerine dağıtılarak Anadolu’da asayişin bozulmasını sağlamak. 9. Batı Anadolu ve İstanbul’un Yunanistan’a ilhakı için gayret sarf etmek, İstanbul konusunda Yunanistan’a ilhak gerçekleştirilemezse bile İstanbul’un beynelmilel bir idareye kavuşturulması yönünde çalışmalar yürütmek. 10. Yunan Megali İdeası’nın gerçekleştirilmesine hizmet etmektir. Fener Rum Patrikhanesinin düşmanca faaliyetleri yüzünden Mustafa Kemal Paşa Patrikhanenin Türkiye dışına çıkartılmasını istemiştir. Mustafa Kemal’in 25 Aralık 1922 tarihli *Le Jorunal* muhabiri Paul Ario’ya verdiği demeç onun bu düşüncesini açıkça ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa Patrikhane ile ilgili şunları söylemiştir: “*Lakin bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette nifak ve şikak tohumu saçan, Hristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket sebebi olan Rum Patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir? Türkiye’nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde bir sığınak göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan değil midir? Merkezî Hükümetimiz bütün bu noktalar hakkında delege heyetimize Misak-ı Millî hükümleriyle uygun düşer surette kati talimat vermiştir...*” Nitekim Lozan Konferansı sırasında da Türk heyeti tarafından Patrikhanenin Türkiye’den ihraç edilmesi için uğraşılmıştır. Hatta Patrikhane için Yunanistan’da Athos Dağı’nda yer bile önerilmiştir. Lozan Konferansı sırasında Yunanistan’a destek veren diğer devletlerin yoğun baskısı sonucunda, siyasi meselelerle iştigal etmemesi şartı ile Patrikhane Türkiye’de kalmıştır. Lozan Antlaşması’yla Patrikhane’nin hukuki statüsü Türkiye Cumhuriyeti’nin hukuk sistemi çerçevesinde belirlenmiştir. Böylece kimin patrik olacağına ve tayin usulüne Türk hukukunun karar vermesi kararlaştırılmıştır. Yunanistan daha sonra 1925 yılında Milletler Cemiyetine başvurarak bu kuruma uluslararası nitelik kazandırmak istemişse de bunda başarılı olamamıştır. Yunanistan’ın başvurusuna Türkiye itiraz etmiş bunun üzerine Milletler Cemiyeti konunun yetki alanı içerisinde olup olmadığını öğrenmek için Lahey Adalet Divanı’na sormuş ve sonuçta tarafların konuyu kendi aralarında çözmeleri tavsiye edilmiştir. Patrikhane 1926 yılında Heybeliada’da bütün Ortodoks kiliselerini bir araya getirmek amacıyla izin talep etmişse de talep edilen kongrenin, Patrikhane’nin Lozan Antlaşması’nda kabul edilen statüsü ile bağdaşmaması gerekçe gösterilerek bu talep, 1926 tarih ve 3995 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla reddedilmiştir. Patrikhane 1930’da bu defa Panortodoks kongre toplama kararı almış ancak İstanbul Valiliği Patrikhanenin tasarladığı dinî kongrenin Türkiye’de yapılmasının yasak olduğu cevabını Patrikhaneye bildirmiştir. Atatürk döneminde Patrikhane’nin ekümenikliği simgeleyecek hemen hiçbir faaliyetine izin verilmemiştir.

Şenol KANTARCI

KAYNAKÇA

ALKAN, Hakan, **Fener Rum Patrikhanesi**, Ankara 1999.

ATALAY, Bülent, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul 2001.

ATATÜRK, **Nutuk**, Cilt I, Ankara 1963.

BERKES, Niyazi, **Patrikhane ve Ekümeniklik**, İstanbul 1977.

KARAKURT, Ali, **Fener Patrikhanesinin İyüzü**, İstanbul 1955.

SOFUOĞLU, Adnan, **Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi ve Ruhban Okulu**, İstanbul 2008.

21/11/2024 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/fener-rum-ortodoks-patrikhanesi-ataturk-doneminde/?pdf=3662> adresinden erişilmiştir